

Arşın Mal Alan

Üzeyir Hacıbəyovun irsinə həsr olunmuş HAJİBEYOV.com saytı.

© 2001 Azerbaijan International

Vebmaster: Arzu Ağayeva

Hacıbəyovun “Arşın Mal Alan” musiqili komediyasının (1913) musiqisi Azərbaycanda İnkilabdan əvvəlki dövrün (1920-ci ilədək) ən optimistik musiqi əsəri kimi səciyyələndirilmişdir. Bu, gələcəyə ən böyük ümid və nikbin baxış ifadə edən bir əsərdir.

Stalin bu nikbinliyi anladı və İkinci Dünya müharibəsinin yüksək zirvəyə çatdığı anda, Sovet İttifaqının böyük itkilər verdiyi zaman bu musiqili komediya əsasında film çəkilməsini təşkil etdi. Bu film 1945-ci ildə işıq üzü gördü. Bundan bir il sonra film Stalin mükafatına layiq görüldü. Həmçinin bəstəkar, rejissor, musiqi redaktoru və Hacıbəyovun qardaşı oğlu olan dirijor Niyazi də eyni mükafata layiq görüldü. Niyazi medalı qəbul etmədi, çünki o, mükafata yalnız əsərin bəstəkarı və librettonun müəllifi olan Hacıbəyovun layiq olduğunu israr edirdi. Lakin, deyilənə görə, Hacıbəyov mükafatın pulunu əsəri kino janrına uyğunlaşdırmış Niyaziyə çatdırmışdı.

“Arşın Mal Alan”da Hacıbəyov öz sevimli mövzusunun—gənclərin həyat yoldaşı seçmək azadlığı haqqında mövzunu davam etdirmişdir. Onun “Leyli və Məcnun” (1908) operası, “Ər və Arvad” (1910) və “O Olmasın, Bu Olsun” (1911) musiqili komediyaları da bu mövzuya həsr edilmişdir.

İyirminci əsrin əvvəlində ailələrin oğul və qızları üçün gələcək həyat yoldaşı seçməsi adi bir hal idi. Ailələrin çoxu qızlarını o qədər qoruyurdular ki, gənc oğlanlar nəinki onları tanıya, hətta bir dəfə olsun belə görə bilmirdilər. Lakin Hacıbəyovun fikrincə, belə bir vacib, həyatı qərarı qəbul etməkdə gənclərin özləri də iştirak etməli idilər. Onun fikrincə, belə seçimlər yalnız ictimai vəziyyət, dövlət, sinif və ya gözəllik əsasında edilməməli idi.

“Arşın Mal Alan” musiqili komediyasının mövzusu gənc iş adamı olan Əsgər haqqındadır. Əsgər hiss edir ki, həyatda öz gəlinini seçmək imkanından başqa hər şeyi var. Bu seçim onun yeganə problemidir.

Lakin Əsgər qəti qərara alır ki, öz gəlinini özü seçəcək və digərlərini bu işə qarışmağa qoymayacaq. “Axı mən tacirəm,” – o deyir “və malları almamışdan qabaq onları yaxşıca nəzərdən keçirirəm. Bəs onda bundan sonra həyatımı birgə keçirəcəyim qadını seçməyə gəldikdə niyə bunu etməyim?” Lakin ağına,

var-dövlətinə və cəmiyyətdə tutduğu mövqeyə baxmayaraq o, cəmiyyətdə möhkəm yer almış təcrübə və adət-ənənələrə qarşı getməyin yolunu tapa bilmirdi.

Bu zaman dostu Süleyman onun köməyinə çatır. “Qadınları görmək imkanı əldə edən yeganə kişi arşın malçısıdır. Ona görə də gəl sən də arşın və bir az parça götür və mallarını sata-sata küçələri dolaş. Səni həyətlərə və evlərə dəvət edəcəklər və sən də arzuladığın qızı tapacaqsan.”

Beləliklə də Əsgər kasıb xırdavatçı kimi geyinib və parça sata-sata küçə və döngələri dolaşmağa başlayır. Bütün günü o “Arşın mal alan!” deyərək oxuyurdu. Günlər keçirdi, lakin Əsgər qadınların arasında təsəvvüründə yaratdığı qadını tapa bilmirdi.

Xoşbəxtlikdən, Əsgər sevgilisini görmək istəyən yeganə şəxs deyildi. Sultan bəyin qızı Gülçöhrə də həmin arzu ilə yaşayırdı. Elə oldu ki, bir gün Sultan bəyin evinin yanından keçərkən Əsgəri içəri dəvət edərək ondan mallarını göstərməyi xahiş edirlər. Və elə hər şey də buradan başlayır. O, Gülçöhrəni görəndə kimi axtardığı qadının məhz Gülçöhrə olduğunu anlayır. Bu onların hər ikisi üçün ilk baxışdan məhəbbət idi.

Bir qədər sonra Əsgər xalasını Sultan bəyin yanına elçiliyə göndərir. Onun xalası dul idi və iş elə gətirmişdi ki, Sultan bəy də özünə həyat yoldaşı axtarırdı. Sultan bəy həyətdə Əsgərin xalasını görəndə bir qədər sonra ona evlənmək təklifi edir. Bu zaman özünün əsl kimliyini hələ də açıb deməyən arşın malçı Sultan bəylə razılığa gəlməyi qərara alır. “Mən sənə xalamla evlənməyə izn verərəm, amma gərək sən də mənə qızınla evlənməyə icazə verəsən.”

Sultan bəy cin atına minir. “Nə?! Yaramazın biri yaramaz! Mən heç vaxt qızımı arşın malçıya əvə vermərəm! Rədd ol!” Beləliklə Əsgər yenə də çaşqın vəziyyətdə çıxıb gedir.

Süleyman yenə də Əsgərin köməyinə gəlməyə çalışır. Bu dəfə o, şəxsən tanıdığı Sultan bəyin yanına arşın malçı Əsgər deyil, tacir Əsgərin adından elçi getməyi qərara alır.

Beləliklə, o, elçiliyə gedir və asanlıqla Sultan bəyi razı sala bilir. “Niyə də yox!” – Sultan bəy deyir. “Əsgər cavandır. Dövlətlidir. Və şəhərdə ən hörmətli kişilərdəndir.” Beləcə, onlar razılığa gəlirlər. Lakin bir məsələ var idi. Gülçöhrə artıq arşın malçını sevmişdi və tacirlə bağlı heç nə eşitmək belə istəmirdi.

Ona görə də Əsgər o vaxt dəbdə olan gəlini qaçırtmaq adətinə əl atır. Gülçöhrə hələ də işin nə yerdə olduğunu bilmirdi və ürəyi sınımışdı. Buna görə də o özünü öldürmək haqda düşünməyə başlamışdı. Lakin birdən o, Əsgərin səsinə eşidir və bu səsin onun sevdiyi arşın malçının səsi olduğunu anlayır.

Son səhnədə Əsgər və Gülçöhrənin toyundan başqa, daha üç toy qeyd edilir: Sultan bəy və Əsgərin xalasının, Süleyman və Gülçöhrənin əmisi qızı Asyanın və Əsgər və Gülçöhrənin nöqərlərinin.

“Arşın Mal Alan” komediyasında hiss olunan ruh yüksəkliyi və nikbinliyə baxmayaraq, o, Hacıbəyovun bolşeviklərin Bakını tutmasından (1920) və bəstəkarın ətrafındakı aləmin alt-üst olmasından əvvəl yazdığı son böyük musiqili əsəri idi. Hacıbəyov öz dühasına layiq böyük bir əsəri—“Koroğlu” operasını (1937) yalnız 25 ildən sonra bəstələdi.